

Душан Б. БЕРИЋ

Свети Сава код старих далматинских писаца

Две личности из српске прошлости стекле су нарочиту популарност код наших народа, не само српског него и код хрватског: Растко Немањић и Марко Краљевић. Треба нагласити да је хрватски народ, особито у Приморју, био иницијатор и ширитељ оне популарности коју ужива Краљевић Марко на Балкану све до данас. У Приморју, у Далмацији, налази се колевка народне епике о многим нашим јунацима из прошлости, чија се слава, путем певања и гусала, простире дубоко у унутрашњост наше земље. Међу популарним личностима из прошлости Србије спомиње се у многим делима старих далматинских писаца Растко Немањић, доцније познат као Свети Сава, што је редак случај с обзиром на ондашње прилике и менталитет Римокатоличке цркве, која је са анимозитетом гледала на све што је православно.

Међу прве књижевнике у Далмацији који пишу о Светом Сави спада, свакако, Дубровчанин *Антун Сасин* (пре 1524 — после 1595).¹ који, иако по суду књижевних историчара „није велики пјесник“, ипак је „први по времену пјесник историјског епа у дубровачкој поезији“.² О његовом животу мало знамо. У дубровачкој државној служби провео је од 1553. до 1577. године као писар у стонским соланама и стонској канцеларији. Написао је више лирских песама, „Малахну комедију од пира“ и две пастоларе, „Филиду“ и „Флору“.

Сем тога, Сасин је написао епску песму „Разбоји од Турака“, где су опевани „врло важни савремени историјски догађаји“.³ Ту он опева рат између Турске и Аустрије у годинама 1593—1595. У VII „Разбоју“ он пева о пропасти Турака при опсади Острогона:

Кад гром и тријес седам тисућа
поби Турака кон Будима,
око петнаес дана има,
ер је Божја слас могућа,

¹ М. Medini, *Povijest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku*. Knjižica I. XVI. stoljeće. Zagreb, 1902. g., izdanje »Matice Hrvatske«. — П. Поповић, Антун Сасин, дубровачки песник XVI. века. »Глас« С. К. Академије ХС, Београд 1912.

² П. Поповић, нав. дело, стр. 67.

³ П. Поповић, нав. дело, стр. 46.

која хотје осветити
и указат своју славу,
ер ждегоше славна Саву,
хтје их огњем попалити.

Остали се разбјегоше,
који бјеху живи остали,
и кијех муња не опали,
тер свак бјегну, куд ко може".⁴

У овим стиховима Сасин нам као савременик говори о спаљивању моштију Св. Саве, јер речи „ер ждегоше славна Саву” односе на тај догађај 27. априла 1594. године, пошто он о даљим догађајима пева врло мало и то само до после јануара 1595. године. Тиме би, по суду Павла Поповића, „дубровачка књижевност дала, доста неочекивано, грађу за решење једног чисто историјског питања”,⁵ тј. о години спаљивања Св. Саве од Турака.

Слично Сасину, спомиње спаљивање моштију Св. Саве и други Дубровчанин, савременик Сасинов, *Мавро Орбини*,⁶ који је, ступивши у бенедиктински ред живео неко време у мљетском самостану, одакле је, посвадивши се са својим друговима отишао у тадању Угарску, где је неколико година био опат бенедиктинског самостана у Бачкој. Из Бачке се вратио у Дубровник и умро 1614. године.

Орбини је дуго сакупљао по Италији историјски материјал, док су му кнезови од Урбина отворили своју богату библиотеку, помажући га у његовом књижевном раду. Као резултат тога рада је дело *»Il regno de gli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni, Historia di don Mauro Orbini Rauseo abbate melitense. Nella quale si vede l'origine quasi di tutti i Popoli che furono della lingua SLAVA, con molte et varie guerre, che fecero in Europa, Asia, et Africa; il progresso dell' Imperio loro, l'antico culto, ed il tempo della loro conversione al Christianesimo. E in particolare veggonsi i successi de' Rè, che anticamente dominarono in DALMATIA, CROATIA, BOSNIA, SERVIA, RASSIA et BULGARIA. In Pesaro appreso Girolamo Concordia. Con licenza de' Superiori. MDCI»*.⁷ Премда је ово дело врло конфузно и некритично, ипак се „уз нужни опрез и савесну контролу, може и у њега наћи по где које драгоцено зрнце”.⁸

Једно такво „зрнце” је и оно где говори Орбини о Св. Сави. Пишући о Стевану Немањи, кога назива Симеоном, каже: „Имао је три сина. Стефана, Вуксана и Раска; који, пошто се замонашио беше назван Сава и од Срба је држан за светитеља. Његове кости, пре мало времена Синан Паша, човек безбожан, дао је јавно спалити” (*»Hebbe*

⁴ Djela Petra Zoranića, Antuna Sasina, Savka Gučetića Bendeševića. »Stari pisci Hrvatski« knjiga XVI. Zagreb 1888, izdanje Jugoslavenske Akademije, str. 186.

⁵ P. Popović, nav. delo, str. 55.

⁶ L. Rava, Mauro Orbini primo storico dei popoli slavi. Bologna 1913.; F. Šišić, Priručnik izvora hrvatske istorije. Dio I. Čest I. (do godine 1107). Zagreb 1914. — A. Cronia, Il »Regno degli Slavi« di Mauro Orbini (1601) e la »Istoriya Slavenobolgarskaja« del Monaco Paisi (1762). Roma 1940.

⁷ Служим се примјерком Народне библиотеке у Задру под сигнатуром Ц. — 8185.

⁸ F. Šišić, nav. djelo, str. 43.

tre figliuoli, Stefano, Vuchsan, et Rasco; il quale fattosi monaco, fu chiamato Sabba, et da i Seruiani è tenuto per santo. Le cui ossa, poco tempo fa Sinan Bassa, huomo empio, fece bruciare pubblicamente».⁹ Овом белешком Орбини, за разлику од Сасина, пружа нови податак да је Св. Сава био спаљен од Синан Паше, „човека безбожног”.

Код ове двојице спомиње се само једна епизода о спаљивању моштију Св. Саве, док њихов млађи савременик, насловни бискуп босански *Иван Томко Мрнавић*¹⁰ из Шибеника (7. II. 1580 — 1. IV. 1637), пише читав животопис Св. Саве. Мрнавић је основно образовање добио у своме родном месту Шибенику, а 1597. године налазимо га у Риму као питомца тамошњег Илирског колегија. У својој 26. години постаје шибенски каноник и врло брзо улази у јавни живот Далмације, сарађујући у издавању хрватских глагољских књига. Убрзо је именован, 1627. године, за каноника у Загребу, а 1631. постаје насловни бискуп босански. Али, већ 1635. године одрече се тога наслова због својих тежњи да постане загребачки бискуп, у чему га је спречила смрт.

Мрнавић се још као клерик у Шибенику и Риму почео бавити историјом, оставивши за собом много расправа, при чему је сву своју пажњу сконцентрисао на генеалошка испитивања, не жацајући се и кривотворења докумената, да би доказао своје тврдње. И своју лозу покушао је да доведе у веза са српским Немањићима и Мрњавчевићима, од браће Вукашина, Угљеше и Гојка, који су, по њему, били у најтешњим родбинским везама са Сибињанин Јанком и његовим сином краљем Матијом Корвином, као и са Скендер-бегом Кастриотићем. Овом приликом Мрнавић је фалсификовао неколико исправа из XIV и XV века, оверивши их код сплитског каптола, као и верне преводе са словенског на латински језик, а онда их штампао.¹¹

На овом месту занима нас само животопис Св. Саве, који је Мрнавић написао у књизи: »*Regiae sacritatis Illyricanae foecunditas a' Ioanne Tomco Mrnavitio Bosnensi edita. Romae MDCXXXI. Superiorum permissu. Romae. Typis Vaticanis.*»¹² Дело у формату четвртине има XXVI непагинираних страна, а од 1—296 стране налазе се двадесет и два Мрнавићева житописа светитеља из Илирика, од којих су већина из угарске краљевске куће, док од јужнословенских има само: блажени Иван Гостумил, легендарни хрватски краљ, и Св. Сава Српски. Први животопис »*Vita B. Ivanis primi in Bohemia eremicolae filii Gostvimili Regis Dalmatiae*«, штампан је на странама 191—194, а други »*Vita S. Sabbae Episcopi Simeonis Stephani Regis filii*« на крају дела од 285—296 стране.

⁹ Mauro Orbini, Il Regno de gli Slavi, str. 249.

¹⁰ A. Pavić, Ivan Tomko Mrnavić. »Rad« knj. XXXIII. Zagreb 1875. izdanje Jug. Akademije. — A. G. Fosco, Vita di Giovanni Tomco Mrnavić. Sebenico 1890. — F. Šišić, Kako je Vizantijski car Justinijan postao Slaven. (Ivan Tomko Mrnavić). Prilog kulturnim prilikama hrvatskim u prvoj polovini XVII. vijeka. »Nastavni Vjesnik« knj. IX. Zagreb 1901.

¹¹ F. Šišić, Priručnik izvora hrvatske istorije, str. 41.

¹² Служим се примерком Народне библиотеке у Задру, под сигнатуром 27792. 98. VII. Многи су погрешно означавали као годину штампања 1630. или 1640. На примерку Народне библиотеке у Задру стоји јасно као година штампања 1631.

На непагинираним странама, од III—VIII стране, штампана је посвета Мрнавића Фердинадну III, краљу Угарске, а на IX—X странама кардиналу Франциску Барберину. Затим од XI—XXIV стране смештено је тринаест ода и епиграма, различитих аутора, посвећених Ивану Томку Мрнавићу, а на XV—XVI страни предговор Мрнавићев читаоцу и каталог светитеља, чији живописи следе од 1—296 стране. Испред самих живописа отиснут је *in folio* бакрорез свих светитеља, као илустрација њихових живописа.

Животопис Св. Саве Мрнавић започиње с тројицом светих мужева с таквим именом: први је Сава Кападокијац из 5. века у Палестини, отац многих монаха, други је Сава Гот, такође с краја истог века, који је стављен на муче од краља Атанарика, а „трећи је Сава наш, Симеона Стефана краља Рашке, славни потомак, који у тринаестом веку, животом светим, краљевски род свој прослави” (*tertius est Sabba noster, Simeonis Stephani Rasciae Regis, praeclara soboles, qui decimotertio saeculo, morum sanctitate, regiam suorum progeniem illustravit*).¹³ Даље Мрнавић даје податке о Рашкој и Немањинима и прича како је „Растко трећи по рођењу, још за живота очева, пошто је од свога детињства душу побожности предао и због тога од оца, више од остале браће вољен, одмах у првој младости, буку дворску презирући, без знања родитеља, побегао од куће светим људима, који су на падинама брда Атос становали” (*Rascus tertio loco genitus, vivente adhuc patre, cum ab infantia animum ad pietatem adiecisset, indeo prae caeteris fratribus, a patre diligeretur, ubi primum adolescere caepit, Aulicas turbas pertesus, insciis genitoribus, domo prolapsus, ad sacro viros, qui iuga montis Atos... incolebat*).¹⁴

Затим Мрнавић пише како се и Савин отац замонашио. „У то време краљевић Растко, Савом међу монасима назван, после великих доказа врлина, стигавши до зрелог доба после смрти Теодора српског Епископа, на његово место против своје воље је постављен” (*quo tempore Regius adolescens Rasco, Sabba inter caenobitas dictus, post magna virtutem incrementa, ad maturam aetatem progressus, mortuo Theodoro Seruiensi Episcopo in eius locum, vel inuitas sufficitur*).¹⁵ Затим описује Савину бригу и старање за цркву, чистећи је од шизматичког корова (у овом случају од православних, јер Мрнавић својата Светог Саву, као, тобоже, римокатолика); говори се о народном сабору којем председава Иван, капелан апостолске столице и Симон, ипођакон легат. Опширније се прича о посети Савиној манастиру Свете Горе, где су се поучавали младићи, које калуђери батинама нису могли присилити да оставе своје дивљаштво и наводе се Савини прекори калуђерима због таквог поступања и његове поуке у погледу васпитања тих младића. О смрти Св. Саве каже Мрнавић да је „у старости и пун заслуга, најзад у манастиру Милешеву, подигнутом на дедовском господству, оставивши земаљски живот, одлетео на небо, дана 14. јануара, око 1250. године” (*dierum meritum; plenus demum in Milesceuo Caenobio, intra auitas ditiones con-*

¹³ *Mrnavić, Regiae Sanctitatis illyricanae foecunditas, str. 285.*

¹⁴ *Mrnavić, nav. delo, str. 287.*

¹⁵ *Mrnavić, nav. delo, str. 288.*

stituto, terrena sarcina deposita, volauit ad caelos, die quartadecima Januarij, circa quinquagesimum tertij decimi saeculi annum).¹⁶

Као савременик спаљивања моштију Св. Саве, Мрнавић прича како „провали Синан паша у Србију, у град Милешево упаде, и пошто је објавио рат реликвијама светог епископа, где су се увелико штовале, и пошто је извадио из гроба свето тело, безбожно пламеном спали” (in Seruiam irrupit. belloque reliquijs sancti Episcopi indicto, ad Milesceum oppidum, vbi magna veneratione cultae habebantur aduolat, ac sacrum corpus tumulo extractum, flaminis incendit sacrilegis).¹⁷ Завршавајући причање о овом догађају, каже да је остало поштовање „о овом светом достојанственику код самих Турака, који су данас непријатељи имена хришћанског, и не само код шизматика, који су срушили заједницу католичку, него и код наших католика, особито у култу. Његове свете реликвије, премда су од поганог Синана биле ватром спаљене, ипак стоје на светом месту, и у гробу светитеља, на оном истом светом месту где су једном отпочинуле; исто поштовање (указује се), које је и пре свечано било указивано честим ходочашћем Илира (haec de sanctissimo praesule, ipsis hodie Christiani nominis hostibus Turcis, vnionis Catholicae euersoribus, culto inprimis, cuius sacrae reliquiae licet ab impuro Sinano fuerint flammis combustae manet tamen sacro loco, sancti viri tumulo, in eodem sacro loco, vbi semel quieuit, idem honor, qui prius, assidua Illyricorum peregrinatione solemniter attestatus).¹⁸

Животопис се завршава казивањем о поштовању, које су Немањићи, осим Душана, указивали Римокатоличкој цркви и доноси у целини запис из базилике св. Николе у Бариу о даровима краља Свефана Уроша.

Животопис Св. Саве од Мрнавића издао је поново у посебној књизи каноник *Иван Јосип Павловић Луцић*¹⁹ из Макарске (15. III 1775 — 19. III 1818), који је свршио философију, право и теологију у Падови. Као каноник, а касније и као генерални викар у Макарској, бавио се писањем, издавши много дела на латинском, талијанском и хрватском.²⁰ Међу штампаним делима налази се и животопис Св. Саве од Мрнавића: »VITA S. SABBAE ABBATIS Stephani Nemaniae Rasciae Regis Filii auctore JOANNE TOMCO MRNAVITIO BOSNENSI Nunc ex autographo ejusdem Mrnavitii Codice iterum edita, Praefationibus, Animadversionibus, Notisque Historico-chronologico-criticis illustrata, Opera Studio JOANNIS JOSEPHI PRESBYTERI Paulovich Lucich Juris utriusque Doctoris, VENETIIS MDCCLXXXIX. Apud Sebastianum Coleti superiorum Permissu, ac Privilegio«. ²¹

¹⁶ *Mrnavić*, nav. delo, str. 292.

¹⁷ *Mrnavić*, nav. delo, str. 293.

¹⁸ *Mrnavić*, nav. delo, str. 294.

¹⁹ A. Meneghelli, Poche linee intorno alla vita e alle opere di Monsignore Gian Giuseppe Pavlovich Lucich canonico e pro-vicario di Macarsca. Padova 1841. — G. Marković, Una recensione senza precedenti ed un po' più di luce. Zagabria 1904.

²⁰ Према мојим библиографским подацима Павловић Луцић има 33 латинска, 14 талијанских и 25 хрватских дела, што штампаних, што рукописних.

²¹ M. Veljković, Vita S. Sabbae Abattis, od Ivana Tomka Mrnavića (1580—1637), »Srpski književni glasnik« Beograd 1935, knjiga XLIV. br. 3. — Служим се примерком Народне библиотеке у Задру под сигнатуром 3982. XXXIV. I. 3.

Живот Св. Саве штампао је и Павловић Луцић, према рукопису из породичне библиотеке у Макарској, а који је донео у Макарску каноник Стјепан Павловић Луцић, ректор бискупске семинарије у Ферентину код Рима. У овом штампаном животопису налазе се два отиснута бакрореца, један »Св. Саве, опата из породице Немањића« (S. Sabba Abbas de Nemaniorum Fimiliae), на почетку књиге, а други између 22. и 23. стране („Племенски грб Стефана Немање и императора Рашке“ (Gentilium Stemma Stephani Nemanie Regis et Imperatoris Rasciae). Између 30. и 31. стране је „генеалошка табла куће Немањића“ (Stemma Genealogicum Almae Domus Nemaniae). Слично Мрнавићу, који изводи своје порекло од Немањића, и Иван Јосип Павловић Луцић изводи порекло породице Павловић Луцића такође од Немањића, у коју је сврху и приложена поменута табла.

На почетку књиге на трећој страни је посвета Ивана Јосипа Павловића Луцића једном Батошићу, потомку Немањића: »EGREGIO ET RELIGIOSO VIRO R. P. F. FELICI NEMANIAE BATTOSCHICH Lectori, Concionatori, Patria Macarensi, Instituto Seraphici Ordinis Alumno, Consuetudine Sanguine sibi conjunctissimo, Ad Posterorum Memoria Joannes Joseph Presbyter Paulovich Lucich Dalmata Macarensis D.S.D.« За посветом следи кратак увод до девете стране, а од 9—26. предговор читаоцима о животу и списима Ивана Томка Мрнавића. Иза овога на 27—30. страни је Мрнавићев предговор, са посветом Стефану Батошићу, потомку Немањића: »Illustrissimo Domino Suo, Patrono Colendissimo D. STEPHANO NEMANIAE Alias BATTOSCHICH Nobili Dalmatae, ac Patritio Macarensi, In perunnis annimi, consanguinitatis obsequium Joannes Tomcus Marnavitius Bosnensis S. P. D.«. Испред самог животописа штампан је на 31—32. страни још један Мрнавићев предговор, а затим долази од 33—68. стране „Живот Св. Саве опата“ са обилним белешкама Ивана Јосипа Павловића Луцића и молитвом које нема у првом издању Мрнавићева Животописа Св. Саве:

Моли се за нас, Свети Саво:

Да постанемо достојни обећања Христових.

Помолимо се.

Свемогући и милостиви Боже, који си научио Блаженога Саву да са свим срцем пређе од земаљске власти понизном наследовању твога Крста, који си хтео њега прославити у пастирској бризи, молимо да његовим посредовањем уделиш, да ослобођени од земаљске страсти и чистим мислима будемо способни да теби служимо и да уживамо у небеском друштву, међу овцама твога стада. У Господу нашем, итд.”

(Ora pro nobis Sancte Sabba,

Ut digni efficiamur promissionibus Christi.

O r e m u s.

Omnipotens misericors Deus, qui B. Sabbam Pontificem de terreno principatu ad humilem tuae Crucis sequelam toto corde tranzire docuisti, illum pastoralis Sollicitudine clarescere voluisti, ipsius quaesumus

intercessionem concede, ut terrenis affectibus expediti libera tibi valeamus mente deservire, inter oves pascuae tuae caelesti consortio gaudere. Per dominum nostrum etc.).²²

Уз горе поменуте римокатоличке свештенике имамо и барског надбискупа Андрију Змајевића²³ из Пераста у Боки Которској, који такође пише о Св. Сави.

Змајевић је завршио школу у Риму, добивши назив наставника мудрознања и богословља, а затим је био опат св. Бурђа и будвански апостолски викар, док га папа Климент X не именује 23. II 1671. за барског надбискупа. Змајевић се много бавио књижевним радом, било прикупљајући књижевне радове домаћих људи или сакупљајући народне песме, било да је и сам писао. Спевео је у осмерцу у три певања „Пјесму о боју у Перасту” (15. V. 1654), „Пјесму од пакла” и пјесму о потресу 1667, „Словенска Дубрава похођена од Господина Бога године 1667”. У рукопису је оставио један велики летопис, који носи наслов „Даржава света и славна крепосна царковнаго летописа трудом Андрије Змајевића пераштанина философије наставника и богословца њега опата перашкога сада архиепископа барскога, у Будви С. престола апостолскога намјесника, краљевства Србије начелника свому народу словинскому отворена а С. скупштини од расплодења виере поклоњена, год. 1675”.²⁴ Рукопис, величине 31 x 30, има седам листова непагинираних, где је вероватно имао доћи предговор, а иза тога од 1—901. стране исписан је летопис од створења света до папе Инокентија XI године 1676, док на крају, на двадесет листова долази садржај летописа, а на осталих деветнаест листова су различите белешке, које треба уметнути у летопис. У рукопису недостају листови од 125—128. стране. Пружајући хронолошким редом историјске податке, на стр. 743—744, Змајевић уз слику доноси и животопис Св. Саве, који наводимо према оригиналу:

„Године 1250. С. САВА породи се од Симеона Немањића првога краља Срвије, и од Јелице жене његове Константина Страшимира, Бана од Ниса сестре, родитеља богољубних, и свето Римско Царкви послушних како се види у књигах краља Стефана сина реченога Симеона брата Светога Саве, које писа светому Оцу Папи Иноченцију III говорећи: Ми наследујемо стопе Свете Римске Царкве по начину оца нашега добре спомени. Будући жив оште Симеон, речени краљ, Раско син његов малахно дитеце даби Гну Богу самому служио, диже се с’ службе очине, раскоше дворова његових остави, отиде, и покаљућерисе у Свету Гору, које тада Редовници у свем послушни живјаху Светом Римском престољу, к’ послуху доведени од Царградскога Цесарства владана од Балдуина, и осталих његових намјесника Латинске Господс. Име од Раска биму у оно од Саве про-

²² Pavlović Lucić, Vita S. Sabbae Abattis... auctore Joanne Tomco Marnavito, str. 68.

²³ S. Vulović, Popis narodnih Bokeških Spisatelja i njihovih dijela. Prvi program c. k. realnog i velikog gimnazija u Kotoru za godinu školsku 1872—73. Dubrovnik 1873. — P. Butorac, Zmajevići (ogledi). Preštampano iz »Hrvatska Prosvjeta«, Zagreb 1928.

²⁴ Рукопис се налази у библиотеци Археолошког музеја у Сплиту. Набављен је 1925. год. за 1.000 талијанских лира. Писан је латиницом, а не босанчицом, као што пише Буторац у својој радњи.

миењено. А пошто узрaste у годиштиех, и велико крепости по смарти Теодора Сервие Бискупа, Пастир реченому граду (који биеше близу Боетије, и Тесалије како пише Иван Кантакузено Цесар) и варх сарбскога краљевства какосе види у Сарбско саборнику Аркионскуп намиесник Патриарке Царограцкога биј одређен, и ради тога Патриарка он и намиесници његови потомтога бише од народа речени. У овому владању такосе поние Сава да неостави диело помњи, добра, и света Пастира пристојно. Свакому милостив на пут Божи поставља свакога сам по себи походећи Даржаве риечју, и диелом криепи своје народе. Пошто њеколико год. а влада, и напредак Царкви Свете учини, добрием и светием начином свака упути (какому би допуштено) у Свету Гору завратисе. Најпослие походећи Царкве, и Манастире у Трнову, а не како пише Марнавић у Милошеву на 17 сиечна светињом, и чудесма славан ово год. е преминуо. Тиелому целокупно у Милошево прениесе год. е од Спасења будући... гдје Синан Паша од Будима видећи да с' уфањем, које Сарбљи, и Булгари у Светога Саву имаху, туркомсе опираху наскочи Сарбску Даржаву будући год. е 1595. у Милошево приде, и Светога Саве моћи сажеже. Из овога огња облак до неба пружен, разликом моштију нарешен за њеколико дана сва војска видје, којему показа Гн Бог Светињу слуге свога, и пода за знамен Турком Сарцбе Своје, којаих до мало варлием начином педипса. А мјесто његова гроба славно оста; И данашњи дан богољубно од свиех народа, словинских навластито у Милошево походисе. Речени Сарбски Просветитељ ради свјетлости коју оном краљевству, наук, и светиња његова пода учећи оне народе."

Из писања Змајевићевог видимо да се он служио и Мрнавићевим животописом Св. Саве, исправљајући га напоменом да је Св. Сава умро у Трнову, а не у Милешеву.

И док Андрија Змајевић пише летопис умећући домаће хронолошке податке, догле *Јеролим Кавањин*,²⁵ сплитски властелин (10. V 1643 — 29. 11. 1714) износи у стиховима добрим делом и странице из домаће прошлости у свом гламазном спеву, познатом под називом „*Богатство и убоштво*“, које садржи не мање од 32.658 стихова. Свршивши прве науке у Сплиту, Кавањин одлази у Падову, где студира право и добија доторску диплому. Вративши се у Далмацију, живи у Задру, Сплиту и Брачу на различитим положајима: био је члан градског вијећа, адвокат сплитског надбискупа и државни тужилац. У старости повукао се на своје имање на Брачу, да се пред смрт опет врати у Сплит. На Брачу пише своју „велепјесан“ у 30 певања, у којој је изнео све своје знање из теологије и историје, а особито историје Јужних Словена: „Повјест Вангелска богатога а несрећна Епулона и убогога а честита Лазара: илити од Штете Богатства а Користи Убоштва, Велепјесна истога Г. Беролима Кавањина Властелина Сплитскога, и Трогирскога природно раздиљена у триест пјевања с' онизими као одступно одашавши од поглавитога циља стегнут од

²⁵ J. Aranza, Jerolim Kavanjin (Cavagnini). »Stari pisci Hrvatski«, knj. XXII. Zagreb 1913, izd. Jug. Akademije. — A. Jutronic, Splitski pjesnik J. Kavanjin na Braču (1641—1741) »Novo Doba« Split 1938, uskršnji broj. — C. Čičić-Sain, Jerolim Kavanjin i njegova obitelj po dokumentima iz starog arhiva Stolne crkve Sv. Duje u Splitu. »Novo Doba« Split 1940, uskršnji broj.

љубави хоти писати зачињавајући од своје отачбине Далматинске, и од свих иних Даржава Краља и виших људих Илирских Сложење корисно сваком чоекү нашего народа толико световному колико духовному за уклонитисе од зла, а моћ слидити добро на спасење душа”.²⁶

„Богатство и убоштво”, то најобимније дело из старе далматинске књижевности, представља читаву једну енциклопедију испевану у осмерачким шестинама са цезуром тачно по средини стиха. Кавањин нам овде пружа податке о многим нашим знаменитим људима, не само о својим савременицима, него и о неким из дубље прошлости, опевајући како световна тако и црквена лица. Међу осталима, Кавањин пева и о Св. Сави у XV певању од 74—77. строфе:

Краља узвишна земље Рашке
мудро чедо, Свети Сава,
старе обити Неумашке
дика, крипост, светост, слава,
бискуп града поглавнога,
узор врха Атонскога.

Гди убигну још дитетом,
мрзећ химбе дворењаци,
постом, бичем и молиетом
служи Богу с пустињаци,
пак имајућ бискупију,
врати се опет у пустињу.

Туте покли свом мудрости
липо уреди Раско стадо,
пун достојства и светости,
у самоћ се уврие радо,
гди дух прида Богу јаком,
тиело а мртво својем земљаком.

Покон триста дузиех лиета
неиштетено уздржа се,
у чудесних, чим проклета,
од Синана цара ужга се,
дотле славна добиетника,
пак прикорна побиегника”.²⁷

Даље Кавањин пева о осталим српским светитељима, које „Србско их море у се ували”.

Много је карактеристичније одушевљење Светим Савом у делима фра Андрије Качића Миошића²⁸ из Бриста близу Макарске

²⁶ Прво издање »Богатства и убоштва« издано је трошком бискупа Ј. Ј. Штросмајера у Загребу 1861, а друго 1913. од Југ. Академије у редакцији Ј. Аранзе, као XXII књига »Старих Хрватских Писаца«.

²⁷ »Stari Hrvatski pisci«, knjiga XXII, Zagreb 1913, str. 269.

²⁸ К. Eterović, Fra-Andrija Kacic-Miosic, na temelju novih istraživanja, Dubrovnik 1922. godine.

(1704 — 14. XII. 1760), који је још у детињству ступио у самостан у Заострогу. После свршених наука у Будиму обављао је наставничку службу у филозофској школи у Заострогу, а после кратког боравка на жупи у Опүзену налази се у теолошком генералном студију у Шибенику, да га после десетогодишњег учитељског рада видимо у самостану у Сумартину на Брачу, одакле је прешао у Заострог, где је уз мали прекид живео до смрти. Пред нама је чувено дело „О. Андрије Качића из Бриста *Разговор угодни народа словинскога* у ко-му се указује почетак и сврха краља словинских, који пуно викова владаху свим словинским државама с различитим писмам, од краља, бана и словинских витезова”.²⁹ Ово дело је настало, како сам писац каже, као резултат онога „кад но се с гуслам скиташе од Скадра до Задра, од Мостара до Котора”, а које штампа први пут у Венецији 1756. године.

У предговору „Разговора угодног”, који посвећује „припољубљеному штиоцу”, вели да му је сврха „нека се садашњи и послидњи витезови могу огледати као у зрцало у храбреница војевања и гласовита јунаштва својих дида у шукундида” и „да се славна имена витезова и гласовитих јунака могу за пуно викова на свиту уздржати, штити и њихова јунаштва спомињати”. Због тога „реторике и поезије, каже Качић, накићена ни напирлитана веза нећеш наћи, него једну зграду тврдога темеља од истине зићану, стинам наравним из дубоких јама, по настојању сиромаша Милована ископаних”.³⁰

Сасвим је разумљиво да Качић у „Разговору угодном” није мимоишао Св. Саву. Доносећи историјске цртице о словинским владарима, он пише и о Стевану Немањи, оцу Св. Саве, под насловом „Симеон, краљ словински XL”, па вели: „Ови, будући добар и паметан погрдивши свит, остави своје краљевство сину Стипану, а он улизе у манастир, у кому, чинећи покору, свето умри. Син његов Саба хоти наслидовати отца свога, и тако оставивши свит, улизе и он у манастир, свето живи, свето и умри, кога Сервиани и данас зову „Свети Саво”.³¹ Међутим, у „Разговору угодном”, штампана је и „Писма о четири света имењака”,³² у којој Качић пева о Св. Сави. Та „четири света имењака” носе исто име Сава, од којих је први Св. Сава Освећени (слави се 5. одн. 18. децембра), други је Св. Сава Готски (15. одн. 28. априла), а трећи је Св. Сава Стратилат (24. априла одн. 7. маја).

О нашем Св. Сави Качић пева:

„Четврти је ружа изабрана,
Од колина Немањић Стипана,
Славинскога краља и цесара,
По имену калуђере Сава,
Круна, дика, поштење и слава
Словинскога пука и народа,
Пустињака крипосних војвода.”

²⁹ Izdanje stampano u Zagrebu 1889. g.

³⁰ Kacic, »Razgovor ugodni«, Zagreb 1889, str. 1—2.

³¹ Kacic, nav. delo, str. 59.

³² Kacic, nav. delo, str. 24—26.

У даљим стиховима Качић описује живот Св. Саве од времена кад је он напустио родитеље и замонашио се па до смрти. Песма се завршава спаљивањем моштију Св. Саве:

„Милешево манастир се зваше,
Гди светог Саву упоаше,
Поче чинит велика чудеса,
Кад му душа пође на небеса.

Савино се не распаде тило,
Него оста пуно годин' цило
И стало би до судњег данка,
Свега свита збора и састанка.

Али божји неверници Турци
Смамише се горе него вуци,
Светогрђе тешко учинише,
Свето тило на ватру бацише.

Брзо се је Сава осветио
И десницу своју посветио,
Јер подиже тер до мало дана
Каравлаха и Карабогдана.

Да ударе слободно на Турке
И јуначке окрваве руке
Под барјаком Саве покорника,
Немањића божјег свећеника.

Витешки се они поднесоше,
Сто хиљада глава осикоше,
Осветише Немањића тило,
Које скоро бише изгорило.

Рад чудеса калуђера Саве
Словинске га све држаше славе,
А највеће Ерцега Стипана
Светог Саве бановина звана.”

Фра Андрија Качић Миошић, као и остали стари далматински писци, пише и пева о Св. Сави са оним истим пијететом као што су писали и српски писци.

Последњи од старих далматинских писаца који пише о Св. Сави јесте *Тома Ивановић*,³³ дубровачки свештеник (5. IV. 1740 — 4. VI. 1808). Иако нам је живот овог „вредног радника на литерарном аскетском пољу” мало познат, зна се да је као римокатолички свештеник уживао дубровачки црквени бенифициј капеланије „Св. Крижа на трећем Каналу”, у којој цркви постоји и његов надгробни натпис,

³³ *N. Đivanović, O Sv. Savi. Dva priloga iz stare dubrovačke književnosti. »Brastvo« knj. XVIII. Beograd 1924.*

док је он сахрањен у гробљу „на Данчама”.³⁴ Уз друге своје радове, Ивановић је према делу „Плач блажене дивице Марије” фра Матије Дивковића (1563—1631) штампао 1786. године „Плач Б. Марије Дјеве из српскијех у латинска пренесен, узмножен, понаправљен и поклоњен богољубној Браћи поштоване скупштине наречене благијем Ње Највјештењем... с’ придговором о Ње светковинах”.³⁵ у „Обзнању” на крају ове књижице на страни 78—80 каже да је превео „Животе светаца” француског исусовца Ивана Кроазе-а, којима је додао животе светаца и светица „зацијећа словинскијех страна”. Међу тим животописима, налази се и живот „Св. Саве Калубера и Бискупа српскога, и Парца Херцеговине” у којем се преводу служио „ријечима псалаца и мошковскијех, и глагољачкијех, и српскијех”.³⁶ Штета што се овај Ивановићев „рукопис о свецих” изгубио а с њим заједно и живот Св. Саве.

Из читавог овог прегледа, почевши од Антуна Сасина па до Томе Ивановића, јасно се види да поштовање према Св Сави, које су указивали далматински писци у старо доба, јесте живи доказ да тада није постојао анимозитет према ономе што је српско, као и обратно. У овом прегледу видели смо да сами римокатолички свештеници и бискупи пишу животописе Св. Саве, док једни чак и своје порекло изводе од лозе Немањића. О Св. Сави постојале су чак и литаније у римокатоличкој цркви. Исусовац Н. Нилес у чланку »War Erzbischof Sava I., der gefeierte Nationalheilige der Serben, katholisch?“³⁷ о томе пише: „У Далмацији ја сам нашао његово (Св. Саве) име у једној католичкој литанији светаца” (In Dalmatien habe ich seinen Namen in einer katholischen Heiligenlitanie gefunden). Међутим, покојни „шибенички бискуп, монсињор Фоско, одлучно се изрази против употребе горе споменуте литаније” (Bischof von Sebeniko, Msgr. Fosco, entschieden gegen den Gebrauch der erwähnten Litanie ausgesprochen).³⁸

Томе је узрок, вероватно, што се у XIX веку опажа велико ширење култа Св. Саве и по најзабаченијим српским местима, као чисто српског народног светитеља у крилу Православља, што изазива реакцију код Римокатоличке цркве, која избацује из своје употребе литанију Светом Сави.

³⁴ N. Đivanović, nav. djelo str. 28. »Srđ« Dubrovnik 1905, godina IV, broj 3 i 4, str. 155.

³⁵ N. Đivanović, nav. djelo, str. 28—29.

³⁶ N. Đivanović, nav. djelo, str. 29.

³⁷ »Zeitschrift für katholische Theologie«, Innsbruck 1900. Vierundzwanzigster Jahrgang. IV. Quartalheft.

³⁸ Nilles, nav. delo, str. 759.